

Pojęcia kluczowe:

Kodeks postępowania cywilnego, zażalenie, wznowienie postępowania cywilnego, zażalenie na postanowienie sądu drugiej instancji, postanowienia kończące i niekończące postępowania w sprawie

Artykuły

Józef Forystek

ZASKARŻALNOŚĆ POSTANOWIENIA SĄDU DRUGIEJ INSTANCJI O ODRZUCENIU SKARGI O WZNOWIENIE POSTĘPOWANIA PO NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO Z 2019 R.

W artykule autor krytycznie ocenia orzecznictwo wykluczające istnienie zażalenia na postanowienia sądu drugiej instancji kończące formalnie postępowanie w sprawie, w tym o odrzuceniu skargi o wznowienie. W sytuacji kolizji postulatów stabilności prawomocnych orzeczeń z zasadą praworządności ta pierwsza powinna ustąpić drugiej. Zdaniem autora procedura, która z jednej strony przewiduje kontrolę mniej istotnych (ubocznych) orzeczeń formalnych sądu drugiej instancji, a z drugiej strony nie dopuszcza podobnej w zakresie ważniejszych postanowień, bo kończących postępowanie w sprawie, przeczy racjonalności i spójności całego systemu prawnego. Autor opowiada się za dopuszczalnością *per analogiam* zażalenia dewolutywnego (do Sądu Najwyższego) na postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania w sprawach tzw. kasacyjnych, a w pozostałych do innego składu sądu drugiej instancji. *De lege ferenda* postuluje przywrócenie uchylonego art. 394¹ § 2 Kodeksu postępowania cywilnego¹ w niezmienionym brzmieniu, względnie modyfikację art. 394² § 1¹ k.p.c., inaczej niż przyjęto to w uchwalonej 26.01.2023 r. przez Sejm nowelizacji porządkującej przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (tzw. Lex Kaczyński)² przewidującej w tym przypadku jedynie zażalenie poziome.

¹ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2687 ze zm.), dalej k.p.c.

² Zob. art. 1 pkt 51 ustawy z 26.01.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego

W wielu incydentalnych i pomocniczych kwestiach ustawodawca w art. 394² § 1¹ Kodeksu postępowania cywilnego wyraźnie dopuścił możliwość zaskarżenia postanowień wydanych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Wciąż jednak spory w orzecznictwie wywołuje problematyka zaskarżenia znacznie ważniejszych postanowień sądu odwoławczego, bo „kończących postępowanie w sprawie”. Szczególnie interesująca jest kwestia dotycząca dopuszczalności zażalenia na wydane po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji postanowienie o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania. Inspiracją do podjęcia tej tematyki stała się uchwała SN z 7.10.2021 r.³, w której na gruncie obowiązujących od 2019 r. przepisów stwierdzono, że „na postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające skargę o wznowienie postępowania nie przysługuje zażalenie”, tym bardziej że skarga o wznowienie, obok skargi kasacyjnej, jest najczęściej składanym nadzwyczajnym środkiem wzruszania prawomocnych, a jednocześnie rażąco wadliwych orzeczeń. Z tym stanowiskiem SN nie sposób się zgodzić, co będzie przedmiotem dalszych rozważań.

Ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴ został uchylony dotychczasowy przepis art. 394¹ § 2 k.p.c. przewidujący zaskarżalność do SN m.in. postanowień sądu drugiej instancji kończących postępowanie w sprawie (w sprawach kasacyjnych). W art. 394² § 1 i § 1¹ k.p.c. w nowym brzmieniu enumeratywnie wskazano przedmiot postanowień sądu drugiej instancji zaskarżalnych zażaleniem do innego składu tego samego sądu, nie przewidując jednak wprost w tym katalogu postanowienia w przedmiocie odrzucenia skargi o wznowienie postępowania. W związku z tym pojawiły się wątpliwości, czy *de lege lata* w związku z istnieniem zamkniętego katalogu postanowień zaskarżalnych zażaleniem do SN (art. 394¹ k.p.c.)⁵ i zażaleniem poziomym postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi wznowieniowej jest zaskarżalne, a jeśli tak, to jakim środkiem zaskarżenia.

1. ZASKARŻALNOŚĆ POSTANOWIEŃ SĄDU DRUGIEJ INSTANCJI W UJĘCIU HISTORYCZNYM

W okresie międzywojennym obowiązywała odwrotna do dzisiejszej zasada procesowa, a mianowicie że wszelkie postanowienia tak sądu grodzkiego, jak i sądu okręgowego były zaskarżalne, o ile kodeks nie stanowił odmiennie (art. 419 § 1 i art. 423 k.p.c. z 29.11.1930 r. w wersji obowiązującej od 1.01.1933 r.⁶).

oraz niektórych innych ustaw, <http://orka.sejm.gov.pl> (dostęp 4.02.2023 r.). Ustawa ta została przesłana do dalszych prac w Senacie – zob. druk nr 909 Senatu RP X kadencji.

³ Uchwała SN z 7.10.2021 r. (III CZP 53/20), OSNC 2022/4, poz. 36.

⁴ Dz.U. z 2019 r. poz. 1469. Ustawa ta weszła w życie 7.11.2019 r. (art. 17).

⁵ Zob. *System prawa procesowego cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, s. 401–403 oraz postanowienie SN z 6.11.2020 r. (I CZ 54/20), LEX nr 3076389.

⁶ Zob. Dz.U. z 1932 r. nr 112 poz. 934.

W PRL-u ustawodawca, wprowadzając za wzorem radzieckim dwuinstancyjny system rewizyjny, odwrócił tę zasadę i najpierw ustawą z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych⁷, a następnie w kodeksie z 1964 r. przyjął, że postanowienia są zaskarżalne zażaleniem, tylko o ile ustawa tak stanowi. Zażalenie zostało wtedy ukształtowane jako zwykły, dewolutywny i suspensywny środek odwoławczy od postanowień sądu pierwszej instancji. Zasadniczo wyłączono wtedy możliwość skarżenia postanowień wydanych przez sąd odwoławczy.

Możliwość zaskarzania do SN postanowień sądu drugiej instancji, początkowo tylko o odrzuceniu kasacji (tak jak czynił to wcześniej art. 429 § 2 k.p.c. z 1930 r.), wprowadzono ponownie już po transformacji ustrojowej z dniem 1.07.1996 r.⁸ Wiązało się to z przywróceniem kasacji jako trzeciej instancji i środka odwoławczego od drugoinstancyjnych orzeczeń merytorycznych (w niektórych ważniejszych sprawach). Zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji odrzucających skargę o wznowienie postępowania przywrócono z dniem 1.07.2000 r. poprzez nadanie nowego brzmienia art. 393¹⁸ k.p.c., który dopuszczał zażalenia na postanowienia wydane przez sąd drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, z tym że wyłącznie w sprawach, w których przysługuje kasacja⁹.

Kolejna znacząca zmiana przepisów procedury w tym zakresie nastąpiła w 2005 r., gdy art. 393¹⁸ k.p.c. został zastąpiony przez art. 394¹ k.p.c.¹⁰ W uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej wskazano wtedy, że dotychczasowy art. 393¹⁸ k.p.c. był „wadliwie umiejscowiony” w rozdziale o kasacji, podczas gdy postępowanie zażaleniowe (także przed SN) powinno być w całości uregulowane wśród przepisów o zażaleniu. Powyższą zmianę uzasadniano więc wyłącznie formalną potrzebą zachowania właściwej systematyki kodeksu¹¹. Ostatecznie art. 394 k.p.c. wyczerpująco regulował zaskarżalność postanowień sądu pierwszej instancji, a wprowadzony nowy art. 394¹ k.p.c. odnosił się wyłącznie do postanowień sądu drugiej instancji.

Na gruncie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego w brzmieniu obowiązującym od 2000 r. do 7.11.2019 r. nie było żadnych wątpliwości, że zażalenie na odrzucenie skargi o wznowienie przysługiwało do SN, także w sytuacji, gdy

⁷ Dz.U. nr 38 poz. 349.

⁸ Ustawą z 1.03.1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1996 r. nr 43 poz. 189).

⁹ Zob. art. 1 pkt 34 ustawy z 24.05.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. nr 48 poz. 554).

¹⁰ Brzmienie tego przepisu ustalił art. 1 pkt 12 ustawy z 22.12.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. nr 13 poz. 98).

¹¹ Druk nr 2696 Sejmu IV kadencji, uzasadnienie projektu ustawy, pkt 3, s. 4, <https://orka.sejm.gov.pl> (dostęp: 4.02.2023 r.).

postanowienie w tym przedmiocie wydał sąd drugiej instancji. Wynikało to wprost z art. 394¹ § 2 k.p.c., który umożliwiał zaskarżenie zażaleniem dewolutywnym do SN postanowień sądu drugiej instancji kończących postępowanie w sprawie, o ile tylko dotyczyło to spraw tzw. kasacyjnych (art. 398² § 1 k.p.c.), z wyjątkiem postanowień określonych w art. 398¹ k.p.c., a także tych wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji. Postanowienie takie powszechnie kwalifikowane było jako orzeczenie kończące postępowanie w sprawie¹².

Kolejne nowelizacje procedury w okresie po wejściu w życie nowej Konstytucji RP¹³ zmierzały zasadniczo do poszerzania katalogu zaskarżalnych zażaleniem postanowień sądu drugiej instancji. Ustawą z 19.03.2009 r. katalog takich postanowień rozszerzono odnośnie do kosztów procesu, które nie były przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji, przy czym później (ze skutkiem od 3.05.2012 r.) postanowienia te stały się przedmiotem zażalenia poziomego¹⁴. Ustawą z 28.04.2011 r.¹⁵ przy okazji wprowadzenia do polskiej procedury zażalenia poziomego (stanowiącego wyjątek od klasycznego zażalenia dewolutywnego) dodany został art. 394² § 2 k.p.c.¹⁶ przewidujący zażalenie do innego składu sądu tej samej instancji na postanowienia sądu drugiej instancji w sprawach mniej ważnych, wręcz incydentalnych, a dotyczących np. oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego, zwrotu kosztów procesu, skazania na grzywnę świadka, biegłego, strony, jej pełnomocnika oraz osoby trzeciej, zarządzenia przymusowego sprowadzenia i aresztowania świadka, odmowy zwolnienia świadka i biegłego od grzywny i świadka od przymusowego sprowadzenia. Ustawodawca, rozbudowując system i zakres przedmiotowy zażeń poziomych (równoległych)¹⁷, zrezygnował wtedy w znacznej części z ich dewolutywności, zasadniczo nie ograniczając zakresu zaskarżalności zażaleniem.

Projektodawcy ustawy z lipca 2019 r., ograniczając katalog postanowień sądu odwoławczego zaskarżalnych zażaleniem do SN, nie wyjaśnili, czy ich zamiarem było zniesienie możliwości zaskarżania postanowień kończących postępowanie w sprawie wydanych przez sąd odwoławczy, czy też objęcie ich zażaleniem poziomym. Uzasadnienie projektu ustawy jest w tym zakresie wyjątkowo lakoniczne. Poza sformułowaniem, że „art. 394¹ § 2 staje się zbędny i podlega

¹² Zob. postanowienia SN: z 19.03.2002 r. (II CZ 166/01), LEX nr 55111 i z 30.10.2002 r. (II CZ 111/02), LEX nr 77038 oraz M. Manowska, *Etapy badania skargi o wznowienie postępowania (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Sądowy” 2004/11–12, s. 56 i n.

¹³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.).

¹⁴ Zob. ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 233 poz. 1381).

¹⁵ Dz.U. nr 138 poz. 806. Przepis ten wszedł w życie 20.07.2011 r.

¹⁶ Przepis ten został dodany przez art. 1 pkt 2 ustawy z 28.04.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 138 poz. 806).

¹⁷ Druk nr 4332 Sejmu VI kadencji – uzasadnienie projektu ustawy, pkt V.2, s. 22–23, <https://orka.sejm.gov.pl> (dostęp: 4.02.2023 r.).

uchyleniu”¹⁸, brak jakiegokolwiek szerszego wyjaśnienia skutków tej derogacji. Poza wyraźnie sygnalizowaną chęcią ograniczenia dewolutywności zażaleń nie ma w uzasadnieniu noweli jakichkolwiek argumentów merytorycznych za zredukowaniem zaskarżalności postanowień kończących postępowanie w sprawie. Ustawodawca wprowadził jako zasadę zaskarżanie orzeczeń wpadkowych zażaleniem poziomym, przy czym w równej mierze dotyczy to orzeczeń sądów obu instancji. Jak bowiem stwierdzono: „Ten sam model (zażaleń poziomych – przyp. JF) należy zastosować w postępowaniu odwoławczym – ograniczając, tak jak do tej pory, katalog postanowień podlegających zaskarżeniu, który należy uzupełnić o postanowienie o odrzuceniu apelacji. Odpowiednią regulację zawiera proj. art. 394²⁰”. Z wypowiedzi tej zdaje się wynikać, że zamiarem projektodawcy noweli było jedynie zastąpienie klasycznego zażalenia dewolutywnego innym jego rodzajem, tj. zażaleniem równoległym, i raczej poszerzenie katalogu orzeczeń objętych zaskarżalnością, a nie jego ograniczenie. Ustawodawca wyraził w ten sposób przekonanie, że nowy przepis art. 394² k.p.c. przedmiotowo pokrywa swym zakresem dotychczasową regulację zawartą w art. 394¹ § 2 k.p.c., a więc obejmuje także postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, o ile dotyczą spraw kasacyjnych. Z uzasadnienia projektu ustawy wynika, że „omawiana zmiana polega wyłącznie na zmianie trybu zaskarżenia i sądu właściwego do rozpoznania zażalenia, przy niezmiennym przedmiocie orzeczeń, od których zażalenie to przysługuje”¹⁹.

2. KONSTITUCYJNE POJĘCIE „SPRAWY” A KWESTIA „DWUINSTANCYJNOŚCI POSTĘPOWANIA SĄDOWEGO”

Ponieważ SN w omawianej uchwale III CZP 53/20 odwołał się do stanowiska TK prezentowanego w sprawie SK 2/09²⁰ o braku konstytucyjnej gwarancji prawa do środków nadzwyczajnych, toteż wyjaśnić należy, że konstytucyjne pojęcie „sprawy” ma charakter autonomiczny i nie może być objaśniane poprzez podobne pojęcia funkcjonujące na gruncie poszczególnych ustaw procesowych. Przez „sprawę” w rozumieniu art. 45 Konstytucji należy więc rozumieć „określone zadanie sądu polegające na prawnej kwalifikacji konkretnego stanu faktycznego w celu wydania indywidualnej normy rozstrzygającej o prawach lub obowiązkach określonego podmiotu (adresata)”²¹. Pojęcie to jest paralelne z pojęciem „sporu o prawo”, które stanowi jądro wymiaru sprawiedliwości²². Z tego

¹⁸ Zob. druk nr 3137 Sejmu VIII kadencji, pkt IV.27b, s. 88.

¹⁹ Por. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 21.05.2020 r. (I ACa 541/19), niepubl., pkt 6 uzasadnienia.

²⁰ Wyrok TK z 12.01.2010 r. (SK 2/09), OTK-A 2010/1, poz. 1.

²¹ M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Glosa do wyroku TK z 9.02.2010 r. (SK 10/09)*, „Polski Proces Cywilny” 2011/3, s. 173 i wskazany tam wyrok TK z 27.05.2008 r. (SK 57/06), OTK-A 2008/4, poz. 63.

²² Wyrok TK z 13.03.2012 r. (P 39/10), OTK-A 2012/3, poz. 36.

powodu przewidzianego w art. 176 Konstytucji wymagania dwuinstancyjności ustrojodawca nie łączy z terminem „sprawa”, lecz z pojęciem „postępowanie sądowe”. Według niektórych przedstawicieli doktryny nie oznacza to, że „prawo do sądu” dotyczące rozpatrzenia konkretnej „sprawy” (art. 45 Konstytucji) należy łączyć z wymogiem dwuinstancyjności „postępowania sądowego” (art. 176 ust. 1 Konstytucji)²³. W cytowanym wyroku TK z 12.01.2010 r. (SK 2/09) wyjaśniono, że „postępowanie sądowe z art. 176 ust. 1 Konstytucji oznacza postępowanie, w którym dochodzi do wydania merytorycznego orzeczenia co do istoty sprawy”. Zasada ta odnosi się nie tylko do głównego przedmiotu postępowania sądowego, lecz może obejmować także te kwestie wпадkowe, w odniesieniu do których sąd orzeka o prawach i obowiązkach określonego podmiotu, jeżeli dotyczą praw lub obowiązków danego podmiotu²⁴, na przykład odnośnie do ukarania karą porządkową²⁵.

Artykuł 176 ust. 1 jest przepisem gwarancyjnym (podobnie jak art. 78 Konstytucji). Konkretyzuje treść prawa jednostki do zaskarżenia orzeczenia sądu w ramach postępowania sądowego i stanowi jeden z istotnych elementów wyznaczających treść gwarantowanego art. 45 ust. 1 Konstytucji prawa do sądu. O ile jednak „art. 78 gwarantuje generalne prawo do zaskarżania rozstrzygnięć wydawanych w pierwszej instancji we wszystkich postępowaniach prowadzonych przez organy władzy państwowej, o tyle art. 176 ust. 1 formułuje zasadę dwuinstancyjnego postępowania sądowego obowiązującą w sprawach rozpoznawanych od początku do końca przez sądy”²⁶. Gwarancja proceduralnej kontroli postępowania sądowego służyć ma zapobieganiu często występującym w praktyce pomyłkom sądowym i arbitralności rozstrzygnięć sądowych²⁷. Mimo to SN w uchwale III CZP 53/20 uznał, że na postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi, które niewątpliwie orzeka o prawach konkretnego podmiotu, nie przysługuje żaden środek zaskarżenia, w tym także zażalenie poziome.

W przywołanym powyżej wyroku z 12.09.2006 r. (SK 21/05) Trybunał podkreślił, że „konstytucyjne standardy prawa do sądu wyznaczone przez art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji dotyczą zarówno postępowania przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji, ale regulacje dotyczące postępowania sądowego w drugiej instancji muszą uwzględniać specyfikę tego postępowania. Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego zakłada w szczególności: 1) dostęp do sądu drugiej instancji, a co za tym idzie – przyznanie stronom odpowiednich środków zaskarżenia; 2) powierzenie rozpoznania sprawy w drugiej instancji – co do zasady – sądowi wyższego szczebla,

²³ M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność...*, s. 174 i wskazana tam w przypisie nr 24 literatura.

²⁴ Por. wyroki TK: z 3.07.2002 r. (SK 31/01), OTK-A 2002/4, poz. 49; z 27.03.2007 r. (SK 3/05), OTK-A 2007/3, poz. 32 oraz z 31 marca 2009 r. (SK 19/08), OTK-A 2009/3, poz. 29.

²⁵ Por. cyt. powyżej wyrok TK z 3.07.2002 r. (SK 31/01), OTK-A 2012/3, poz. 26.

²⁶ Wyrok TK z 12.09.2006 r. (SK 21/05), OTK-A 2006/8, poz. 103.

²⁷ Por. wyrok TK z 12.06.2002 r. (P 13/01), OTK-A 2002/4, poz. 42.

a w konsekwencji nadanie środkowi zaskarżenia charakteru dewolutywnego; 3) odpowiednie ukształtowanie procedury przed sądem drugiej instancji, tak aby sąd ten mógł wszechstronnie zbadać rozpoznawaną sprawę i wydać rozstrzygnięcie merytoryczne²⁸.

Zasada dwuinstancyjności nie wymaga, aby w każdej kwestii wypadkowej, niemającej charakteru odrębnej „sprawy” w rozumieniu Konstytucji, przysługiwał dewolutywny środek zaskarżenia do sądu wyższego instancyjnie. Skoro jednak istnieje domniemanie dwuinstancyjności (i dewolutywności środka zaskarżenia), to konsekwentnie wszelkie wyjątki od tej zasady, a więc dotyczące zażeń poziomych, powinny wynikać wprost z przepisów ustawy i być wykładane ściśle. W tym kierunku idzie uchwalona 26.01.2023 r. zmiana art. 394 k.p.c., polegająca na dodaniu § 4 o brzmieniu: „Jeżeli przepis szczególny przewiduje, że stronie przysługuje zażalenie na postanowienie sądu, ale nie określa, jaki sąd ma je rozpoznać, zażalenie rozpoznaje sąd drugiej instancji”²⁹. Istotne znaczenie dla konstytucyjnej oceny zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji, zwłaszcza tych „kończących postępowanie w sprawie”, ma zatem ustalenie, czy postanowienie takie zapadłe w toku postępowania dotyczy „sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji, albowiem wtedy, zgodnie z orzecznictwem trybunalskim, aktualizuje się konieczność zapewnienia weryfikacji takiego orzeczenia (najlepiej instancyjnej) zgodnie z wymogami przewidzianymi przez art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji. Dewolutywny model zażenia zapewnia bowiem wyższy standard kontroli odwoławczej³⁰. Dostrzegając wskazywaną w orzecznictwie różnicę między „instancyjnością postępowania sądowego” a „zaskarżalnością orzeczeń”, a w szczególności że zaskarżenie nie musi wiązać się z dewolutywnością środka zaskarżenia i rozpoznaniem go przez sąd wyższej instancji, można dojść do wniosku, że kontrolą instancyjną powinny być objęte rozstrzygnięcia „w sprawie” jako pewnej całości, w tym zwłaszcza „kończące postępowanie w sprawie”, natomiast kwestie „służebne” wobec głównego postępowania merytorycznego, uboczne i incydentalne mogą być poddane kontroli poziomej sprawowanej przez inny skład tego samego sądu, z zastrzeżeniem jednak, że z praktycznego punktu widzenia zażenia poziome wciąż stanowią swego rodzaju iluzję realnej kontroli ich legalności, o czym ustawodawca powinien pamiętać, przygotowując kolejne nowelizacje procedury cywilnej. Powinny też być traktowane przez ustawodawcę jako wyjątek od zażeń klasycznych. W żadnym razie szybkość postępowania nie może niweczyć prawa strony do sprawiedliwego rozstrzygnięcia sprawy.

²⁸ Por. wyrok TK z 31.03.2009 r. (SK 19/08), OTK-A 2009/3, poz. 29.

²⁹ Zob. art. 1 pkt 48c ustawy z 26.01.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, <http://orka.sej.gov.pl> (dostęp 4.02.2023 r.).

³⁰ Por. uchwała SN z 1.07.2021 r. (III CZP 36/20), OSNC 2021/11, poz. 74 i postanowienie SN z 21.01.2022 r. (III CZP 10/22), OSNC 2022/6, poz. 63.

3. POSTANOWIENIA KOŃCZĄCE I NIEKOŃCZĄCE POSTĘPOWANIE W SPRAWIE

Kodeks postępowania cywilnego odrębnie traktuje „postanowienia kończące postępowanie w sprawie” od będących ich przeciwieństwem „postanowień niekończących postępowania”. Te drugie, rozstrzygające wyłącznie zagadnienia uboczne (incydentalne, wypadkowe), mogą być uchylane i zmieniane wskutek zmiany okoliczności sprawy, chociażby były prawomocne (art. 359 § 1 k.p.c.). Dotychczasowa konstrukcja dopuszczalności zażaleń wyraźnie wyróżniała „postanowienia kończące postępowanie w sprawie” od innych postanowień o charakterze formalnym wydawanych w sprawach mniej istotnych, których zaskarżalność uzależniona była od wyraźnego wskazania w ustawie. Ze względu na szczególną wagę tych pierwszych były one zaskarżalne zasadniczo w każdym przypadku i w obu instancjach (zob. art. 394 § 1 k.p.c. oraz art. 394¹ § 2 k.p.c. w brzmieniu sprzed 7.11.2019 r.), z tym że w przypadku postanowień drugiej instancji tylko w sprawach tzw. kasacyjnych. Zresztą w doktrynie podkreśla się, że tego typu orzeczenia powinny być bezwzględnie objęte zaskarżalnością³¹. Podobne stanowisko wyrażono w orzecznictwie³².

Przez postanowienia kończące sprawę (w znaczeniu materialnoprawnym³³) należy rozumieć postanowienia, które kończą całe postępowanie lub definitywnie zamykają drogę do wydania wyroku (orzeczenia merytorycznego)³⁴. W związku z tym w orzecznictwie wyjaśniono, że zażaleniem do SN zaskarżalne były przykładowo następujące postanowienia sądu drugiej instancji: odrzucające wniosek strony o doręczenie odpisu wyroku z uzasadnieniem w celu wniesienia skargi kasacyjnej³⁵, postanowienie odrzucające zażalenie na postanowienia o odrzuceniu skargi kasacyjnej³⁶, postanowienie umarzające postępowanie apelacyjne³⁷, postanowienie oddalające zażalenie na zarządzenie o zwrocie odwołania, w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych³⁸, postanowienie o odmowie uzupełnienia orzeczenia zapadłego w przedmiocie rozpoznania apelacji³⁹, odrzucające zażalenie wniesione na postanowienie sądu pierwszej

³¹ T. Zembrzusi, *Dopuszczalność zażalenia* (w:) *System prawa procesowego cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 406 oraz cytowana przez niego literatura.

³² Por. postanowienie SN z 21.01.2022 r. (III CZP 10/22).

³³ T. Zembrzusi, *Dopuszczalność...*, s. 407.

³⁴ T. Zembrzusi, *Dopuszczalność...*, s. 407 oraz R. Obrębski, *Pojęcie postanowień kończących postępowanie w sprawach cywilnych*, „Przegląd Sądowy” 1999/11–12, s. 124.

³⁵ Postanowienie SN z 15.12.2005 r. (I PZ 22/05), OSNP 2006/21–22, poz. 330; postanowienie SN z 17.07.2003 r. (II UZ 36/03), OSNP 2004/10, poz. 178.

³⁶ Postanowienie SN z 7.12.2017 r. (V CZ 84/17), LEX nr 2435684.

³⁷ Postanowienie SN z 18.04.2018 r. (IV CZ 17/18), LEX nr 2498015.

³⁸ Postanowienie SN z 16.02.2017 r. (II UZ 78/16), LEX nr 2255427.

³⁹ Postanowienie SN z 25.02.2016 r. (III CZP 5/16), LEX nr 1994369.

instancji kończące postępowanie w sprawie⁴⁰, a także o odrzuceniu apelacji⁴¹, o umorzeniu postępowania apelacyjnego⁴², o odmowie sporządzenia i doręczenia uzasadnienia wyroku⁴³ lub o odmowie uzupełnienia wyroku⁴⁴. Wcześniej SN kilkakrotnie wypowiedział się za dopuszczalnością zaskarżenia takim zażaleniem także postanowień o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania⁴⁵. Zapewnienie SN kontroli nad prawidłowością niemerytorycznego zakończenia postępowania w tych sprawach, w których orzeczenie merytoryczne sądu drugiej instancji podlegałoby kontroli kasacyjnej, stanowiło *ratio legis* art. 394¹ § 2 k.p.c.

Trybunał Konstytucyjny kilkakrotnie wypowiedział się odnośnie do trybu odwoławczego od postanowień sądu drugiej instancji, co związane było z wejściem w życie art. 176 ust. 1 Konstytucji (19.10.1997 r.) stanowiącego gwarancję prawa do sądu⁴⁶. Przepisem tym wprowadzono zasadę dwuinstancyjności „postępowania sądowego”. Tym samym wzmocniono zasadę kontroli instancyjnej jako pewnego minimum gwarancji procesowych. W jednej z pierwszych spraw tego typu TK uznał, że art. 393¹⁸ § 2 k.p.c. (poprzednik art. 394¹ § 2 k.p.c.) jest niezgodny z art. 78 i 176 Konstytucji w zakresie, w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji⁴⁷, a w kolejnym wyroku, z 9.02.2010 r. (SK 10/09)⁴⁸, powtórzył tę samą argumentację, odnosząc ją wprost do art. 394¹ § 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do 21.05.2009 r., z tym dodatkiem, że przepis ten uznał za niezgodny także z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 32 Konstytucji. Efektem wykonania pierwszego z tych wyroków TK, tj. z 27.03.2007 r. (SK 3/05),

⁴⁰ Postanowienie SN z 11.08.2015 r. (III SZ 4/15), LEX nr 2121032.

⁴¹ Postanowienie SN z 18.04.2001 r. (III CZ 10/01), LEX nr 52569 i z 23.05.2018 r. (I CSK 34/18), LEX nr 2508115.

⁴² Por. postanowienie SN z 8.03.2013 r. (III CZ 12/13), LEX nr 1331313; postanowienie SN z 25.09.2014 r. (II CZ 45/14), LEX nr 1532736.

⁴³ Por. postanowienie SN z 7.03.2013 r. (II CZ 194/12), LEX nr 1314409; postanowienie SN z 30.10.2013 r. (V CZ 48/13), LEX nr 1403918; postanowienie SN z 8.10.2020 r. (I CZ 51/20), LEX nr 3066680.

⁴⁴ Por. postanowienie SN z 25.02.2016 r. (III CZ 5/16), LEX nr 1994369; postanowienie SN z 21.03.2019 r. (II CZ 113/18), LEX nr 2642159.

⁴⁵ Por. postanowienie SN z 14.11.2006 r. (II CZ 85/06), LEX nr 738103; postanowienie SN z 20.06.2008 r. (IV CZ 36/08), LEX nr 637707; postanowienie SN z 8.09.2010 r. (III PZ 6/10), OSNP 2012/1–2, poz. 12, dotyczyło to jednak stanu prawnego sprzed 7.11.2019 r.

⁴⁶ Por. wyrok TK z 27.03.2007 r. (SK 3/05), OTK-A 2007/3, poz. 32 (dot. kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji); wyrok TK z 31.03.2009 r. (SK 19/08), OTK-A 2009/3, poz. 29 (dot. odmowy zwolnienia od kosztów sądowych); wyrok TK z 12.01.2010 r. (SK 2/09) (dot. odrzucenia skargi o wznowienie w sprawach niekasacyjnych), OTK-A 2010/1, poz. 1; wyrok TK z 9.02.2010 r. (SK 10/09), OTK-A 2010/2 poz. 10 (dot. kosztów procesu); wyrok TK z 2.06.2010 r. (SK 38/09), OTK-A 2010/5, poz. 46 (dot. oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego); wyrok TK z 30.10.2012 r. (SK 20/11), OTK-A 2012/9, poz. 110 (dot. kosztów nieopłaconej pomocy prawnej świadczonej z urzędu).

⁴⁷ Wyrok TK z 27.03.2007 r. (SK 3/05), OTK-A 2007/3, poz. 32.

⁴⁸ OTK-A 2010/2, poz. 10.

było wprowadzenie ustawą z 19.03.2009 r. zaskarżalności do SN postanowień co do kosztów procesu, które nie były przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji.

Pod wpływem dalszego rozwoju orzecznictwa oraz w wykonaniu m.in. wyroku TK z 2.06.2010 r. (SK 38/09)⁴⁹ ustawodawca ustawą z 28.04.2011 r.⁵⁰ wprowadził zażalenia poziome, a przy tej okazji nowy art. 394² § 1¹ k.p.c. w jego obecnym brzmieniu, przewidujący zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji w sprawach incydentalnych. W piśmiennictwie słusznie zwraca się wciąż uwagę na ułomność kontroli poziomej, która to instytucja nie uwzględnia zjawiska oportunistycznego⁵¹, relacji koleżeńskich wewnątrz wydziału danego sądu, co niekiedy powoduje, że szanse uwzględnienia mniej oczywistych zażeń poziomych stają się wręcz iluzoryczne. Zauważył to zresztą SN w przywołanej wcześniej uchwale z 1.07.2021 r. (III CZP 36/20), stwierdzając, że „brak dewolutywności rzutuje na gwarancyjność środka zaskarżenia (...) i może wpływać na zaufanie do jego funkcjonowania w odbiorze społecznym”. Z praktyki ostatnich lat wynika, że zażalenia te są uwzględniane znacznie rzadziej, niż miało to miejsce, gdy były one przedmiotem klasycznych zażeń o charakterze dewolutywnym. Interesujące w tym zakresie mogą okazać się wyniki badań uwzględniające procentowy udział uwzględnionych zażeń w zależności od tego, który sąd je rozpatrywał, tej samej czy wyższej instancji. Dlatego też należy negatywnie ocenić propozycję Sejmu w tym zakresie zawartą we wspomnianej noweli z 26.01.2023 r.

4. KAZUS DOTYCZĄCY NIEWAŻNOŚCI POSTĘPOWANIA WZNOWIENIOWEGO

W ramach rozważań nad dopuszczalnością zażeń na postanowienia sądu drugiej instancji warto posłużyć się następującym kazusem. Sąd drugiej instancji postanowieniem wydanym na posiedzeniu niejawnym w składzie jednego sędziego odrzuca *a limine* skargę o wznowienie postępowania opartą na zarzucie z art. 401 pkt 1 k.p.c., a mianowicie że w sprawie głównej orzekał sędzia wyłączony z mocy ustawy. Sędzią orzekającym w przedmiocie dopuszczalności skargi wznowieniowej jest ten sam sędzia, który wcześniej w sprawie zakończonej prawomocnym wyrokiem orzekał merytorycznie w drugiej instancji, pełniąc przy tym funkcję sędziego sprawozdawcy. Oczywiście jest, że sędzia ten, zgodnie z art. 413 w zw. z art. 48 § 3 k.p.c., wyłączony jest z mocy ustawy (*iudex inhabilis*) od orzekania w przedmiocie skargi wznowieniowej, a mimo to

⁴⁹ OTK-A 2010/5, poz. 46.

⁵⁰ Ustawa z 28.04.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 138 poz. 806).

⁵¹ Zob. P. Padaszyński, *Zagubiona w reformach. Sprawiedliwości ani nie widać, ani się o niej nie mówi*, „Rzeczpospolita” z 19.07.2022 r.

odrzucając skargę, nie dopuścił on do merytorycznego jej rozpoznania przez sąd w innym składzie.

Powstaje zatem pytanie, czy, a jeśli tak, to jakie środki zaskarżenia przysługują stronie wnoszącej tak oczywistą skargę wznowieniową, w sytuacji gdy skarga taka zostaje formalnie odrzucona w warunkach nieważności postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c., gdyż w jej rozpoznaniu brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy). Podstawy skarg o wznowienie mogą być różne, np. uzyskanie wyroku w wyniku przestępstwa czy też późniejsze wykrycie prawomocnego wyroku dotyczącego tego samego stosunku prawnego (art. 403 § 1 pkt 2 i art. 403 § 2 k.p.c.). Mimo to, wskutek występującego w praktyce oportunistycznego sędziowskiego, okazać się może, że strona pozbawiona zostanie przysługującego jej uprawnienia do weryfikacji zgodności z prawem rażąco wadliwego orzeczenia jedynie z powodu niezaskarżalności takiego orzeczenia.

Sytuacja strony pokrzywdzonej jest tym gorsza, że w okresie obowiązywania regulacji pandemicznych postanowienia takie zapadają jednoosobowo (art. 367 § 3 zd. drugie k.p.c.), a nie w składzie trzech sędziów zawodowych, jak było to do 7.11.2019 r. Nie dysponuję w tym względzie miarodajną statystyką, ale z obserwacji praktyki sądowej można wnosić, że skargi o wznowienie postępowania częściej dotyczą spraw zakończonych prawomocnym orzeczeniem sądu drugiej niż pierwszej instancji. Skarżącymi wznowieniowo zazwyczaj są strony niezadowolone z prawomocnego rozstrzygnięcia, które starały się w ramach postępowania zwykłego wykorzystać wszystkie zwyczajne środki odwoławcze. Dodatkowo sąd odrzucający skargę może odmówić sporządzenia pisemnego uzasadnienia rozstrzygnięcia, skoro zgodnie z art. 357 § 2¹ k.p.c. „postanowienie wydane na posiedzeniu niejawnym sąd uzasadnia tylko wtedy, gdy podlega ono zaskarżeniu i tylko na żądanie strony zgłoszone w terminie tygodnia od dnia doręczenia postanowienia”. W tym przypadku nie znajdzie zastosowania art. 397 § 2 k.p.c., na podstawie którego „w postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia sąd uzasadnia z urzędu postanowienie kończące to postępowanie”, gdyż przepis ten dotyczy jedynie postanowień wydanych na skutek rozpoznania skutecznie wniesionego zażalenia.

5. ORZECANIE PRZEZ SĄD DRUGIEJ INSTANCJI W PRZEDMIOCIE DOPUSZCZALNOŚCI SKARGI WZNOWIENIOWEJ

Podstawą wznowienia postępowania mogą być jedynie szczególnie ważne względy. Skarga musi być uzasadniona albo enumeratywnie wskazanymi w art. 401 i 401¹ k.p.c. przyczynami nieważności postępowania, albo określonymi w art. 403 § 1 k.p.c. przyczynami restytucyjnymi i w tych wypadkach nie ma znaczenia, czy wskazane jako podstawa wniosku naruszenie prawa miało lub mogło mieć wpływ na treść orzeczenia. Jedynie w przypadku tzw. nowości określonych w art. 403 § 2 i § 4 k.p.c. istotne jest, by miały one wpływ na ostateczny wynik sprawy.

Jeżeli postanowienie odrzucające skargę wznowieniową zostało wydane przez sąd pierwszej instancji, to jako postanowienie kończące postępowanie w sprawie zaskarżalne jest zwykłym zażaleniem o charakterze dewolutywnym i suspensywnym do sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 *in principio* k.p.c.). Natomiast jeżeli sąd drugiej instancji (okręgowy lub apelacyjny) jako właściwy na podstawie art. 405 zd. pierwsze *in fine* k.p.c. orzeka w tym samym przedmiocie, to pozycja wnoszącego skargę jest zgoła inna i znacznie gorsza. Mimo że orzeczenie to należy uznać za pierwsze w odrębnej sprawie wznowieniowej⁵², to jednak traktowane jest ono jako wydane przez sąd odwoławczy, a z kolei sąd „wyższej instancji” zawsze orzeka jako sąd drugiej instancji niezależnie od tego, czy sprawę rozpoznaje po raz pierwszy⁵³. Warto przy tym mieć na uwadze, że w postępowaniu cywilnym występują sądy aż czterech rzędów: rejonowe, okręgowe, apelacyjne i Sąd Najwyższy, lecz zawsze jedynie dwóch instancji. Według TK za „orzeczenie materialnie pierwsze w sprawie” należy uznać orzeczenie wydane przez sąd po raz pierwszy, niezależnie od rzędu sądu, który je wydał⁵⁴, przy czym, co jest już mniej zrozumiałe, „żadne orzeczenie wydane przez sąd ustrojowo będący sądem drugiej instancji nie może zostać uznane za orzeczenie pierwszoinstancyjne, nawet jeżeli o danej kwestii rozstrzyga po raz pierwszy sąd drugiej instancji”⁵⁵.

W orzecznictwie ukształtował się, moim zdaniem błędny, pogląd, że po wejściu w życie cytowanej ustawy z 4.07.2019 r. na postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania zażalenie do SN nie przysługuje⁵⁶. Stanowisko takie zajął ostatnio SN w cytowanej uchwałce z 7.10.2021 r. (III CZP 53/20), w której negatywnie odniósł się do istnienia możliwości zaskarżenia takiego postanowienia również zażaleniem skierowanym do innego składu tego samego sądu. Uchwała ta wymaga nieco szerszego omówienia, a to z powodu podnoszonych w niej argumentów odrzucających możliwość zastosowania art. 394² § 1 lub § 1¹ k.p.c. *per analogiam*. Dostrzegając potrzebę zapewnienia stronom tożsamej ochrony prawnej w sprawach do siebie zbliżonych, SN uznał, że „przeciwko dopuszczalności zażalenia na postano-

⁵² TK w cytowanym już wyroku z 27.03.2007 r. (SK 3/05), inaczej niż w innych swych judykatach, stwierdził, że w zakresie orzekania o kosztach procesu za sąd pierwszej instancji w rozumieniu art. 78 zd. 1 Konstytucji należy uznać ten sąd, który orzekał o zwrocie kosztów procesu w danym zakresie po raz pierwszy, mimo że „formalnie (ustrojowo)” mógł to być sąd drugiej instancji.

⁵³ Por. postanowienie SN z 22.07.1999 r. (I PKN 312/99), „Monitor Prawniczy” 2000/3, s. 135; podobnie zob. M. Manowska, *Wznowienie postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 228; T. Zembrzuski, *Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji (uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego)*, „Przebieg Sądowy” 2007/9, s. 23.

⁵⁴ M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność...*, s. 172

⁵⁵ M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność...*, s. 175. Podobnie M. Romańska (w): *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, t. 1 i 2, uwaga nr 13 do art. 394.

⁵⁶ Por. postanowienia SN: z 27.05.2020 r. (III CZ 13/20), LEX nr 3029693; z 27.05.2020 r. (V CZ 17/20), LEX nr 3027531; z 30.09.2020 r. (I CZ 37/20), LEX nr 3068546; z 28.04.2021 r. (IV CZ 78/20), LEX nr 3220129; z 26.05.2021 r. (I CZ 20/21), LEX nr 3181544.

wienia inne niż wskazane w ustawie” przemawia istnienie ryzyka dowolnego poszerzania przypadków dopuszczalności zażalenia i „zamknięty katalog postanowień zaskarżalnych zażaleniem jest rezultatem świadomego odejścia kodyfikatorów powojennych od rozwiązań przyjętych pierwotnie w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r.”. Ponadto sąd ten twierdzi, że za zachowaniem „wyjątkowego charakteru przypadków zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji przemawiają względy systemowe i celowościowe wynikające z pozycji procesowej sądu drugiej instancji i dążenia do sprawności postępowania”, a także że katalog postanowień drugiej instancji zaskarżalnych zażaleniem nie jest spójny i kompletny w obrębie objętych nim kategorii, i dlatego korzystanie z wniosku *per analogiam* prowadziłoby do rozchwiania katalogu orzeczeń zaskarżalnych zażaleniem, tym bardziej gdyby dotyczyło to miało tak „licznej i niejednorodnej grupy postanowień, jakimi są postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie”.

Rozważając odmienność orzeczenia o odrzuceniu apelacji i o odrzuceniu skargi o wznowienie, SN zwrócił uwagę, że co prawda oba postanowienia kończą postępowanie w sprawie, to pierwsze dotyczy wyroku nieprawomocnego, podczas gdy drugie jest środkiem nadzwyczajnym przysługującym od wyroku już prawomocnego i stanowi odstępstwo od zasady stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych. Zdaniem SN odmienne potraktowanie obu sytuacji nie jest „dotknięte rażąco niespójnością ocen bądź brakiem racjonalności w stopniu, który uzasadniałby przełamanie wyników wykładni językowej, bądź sięgnięcie do analogii”. Wreszcie swoje rozważania kończy odwołaniem się do cytowanego już stanowiska TK z 2010 r., zgodnie z którym „możliwość wznowienia postępowania, podobnie jak uprawnienie do wniesienia skargi kasacyjnej, nie jest gwarantowana konstytucyjnie, a tym samym nie jest objęta wszystkimi gwarancjami, które wynikają z prawa do sądu i zasady dwuinstancyjności postępowania”⁵⁷.

6. KOLIZJA MIĘDZY PRAWORZĄDNOŚCIĄ A STABILNOŚCIĄ PRAWOMOCNYCH ORZECZEŃ SĄDOWYCH

Nie ma żadnej różnicy aksjologicznej między postanowieniem o odrzuceniu skargi o wznowienie wydanym przez sąd pierwszej, jak i przez sąd drugiej instancji. Oba pełnią tożsamą funkcję procesową. W obu przypadkach skarga taka przysługuje od orzeczenia prawomocnego. W sposób oczywisty stanowisko prezentowane przez SN w uchwale III CZP 53/20 prowadzi do naruszenia zasady równości proceduralnej, skoro możliwość zaskarżenia „prawomocnego” orzeczenia zależy wyłącznie od przypadku, czy prawomocne orzeczenie zostało wydane przez sąd pierwszej, czy też drugiej instancji, zwłaszcza w sprawie „niekasacyjnej”. Identyczny cel przyświeca skardze o wznowienie składanej tak

⁵⁷ Por. wyrok TK z 12.01.2010 r. (SK 2/09), OTK-A 2010/1, poz. 1.

w pierwszej, jak i w drugiej instancji, przy czym w obu przypadkach takie same są też przesłanki wznowieniowe.

Podobnie, brak istotnej różnicy między zaskarżalnymi wprost na podstawie art. 394¹ § 1 k.p.c. postanowieniami sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi kasacyjnej i odrzuceniu skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 89 ustawy o SN) a postanowieniem o odrzuceniu skargi o wznowienie w sprawie kasacyjnej. Podmioty legitymujące się takimi orzeczeniami charakteryzują się bowiem podobną cechą relewantną (dążą do wyeliminowania z obrotu prawnego prawomocnego orzeczenia obarczonego rażącymi wadami prawnymi). Chodzi zatem o gwarancję dostępu do SN w sprawach bezpośrednio związanych z jego działalnością orzeczniczą poprzez zapewnienie dodatkowej kontroli postanowień odrzucających nadzwyczajne środki zaskarżenia. Ich wspólnym celem jest zatem nie tyle zmiana bądź uchylenie zaskarżonego prawomocnego wyroku, ile doprowadzenie do wydania „orzeczenia odpowiadającego standardowi sprawiedliwości i rzetelności”⁵⁸. Wskutek odrzucenia wniesionych skarg następuje zamknięcie drogi sądowej do weryfikacji legalności prawomocnego wyroku przez SN w sprawach kasacyjnych. Sytuacja procesowa stron w tych przypadkach jest podobna. Nie należy więc traktować ich odmiennie, zwłaszcza że przed SN obowiązuje przymus adwokacko-radcowski (art. 87¹ § 1 k.p.c.), co zasadniczo zapobiega wnoszeniu zażaleń oczywiście bezzasadnych.

Wzgląd na zasadę stabilności prawomocnych orzeczeń może co prawda przemawiać za pewnym ograniczeniem nadzwyczajnych środków zaskarżenia (np. ze względu na wartość przedmiotu zaskarżenia), albowiem możliwość wzruszenia prawomocnych orzeczeń nawet rażąco wadliwych nie jest gwarantowana konstytucyjnie⁵⁹, jednak oczywiste jest, że ograniczenie to samo w sobie nie może naruszać istoty prawa do sądu i sprawiedliwego (trafnego) rozstrzygnięcia. Ustawodawca może suwerennie kształtować przesłanki ich uruchomienia, zakres podmiotów uprawnionych do ich wnoszenia oraz kategorię spraw, w których przysługują⁶⁰, przy czym w sytuacji kolizji postulatu stabilności prawomocnych orzeczeń z zasadą praworządności ta pierwsza powinna ustąpić drugiej. Powaga rzeczy osądzonej powinna bowiem chronić wyłącznie te orzeczenia, które odpowiadają wymogom sprawiedliwości proceduralnej i praworządności⁶¹.

Z tego właśnie powodu ustawodawca na gruncie wszystkich procedur przewidział środki nadzwyczajne, które służą wyeliminowaniu z obrotu prawnego szczególnie wadliwych orzeczeń, nawet jeśli przysługuje im przymiot prawo-

⁵⁸ Zob. M. Manowska, *Wznowienie...*, s. 263.

⁵⁹ Por. postanowienie TK z 28.05.2003 r. (SK 33/02), OTK-A 2003/5, poz. 47; postanowienie TK z 2.04.2009 r. (Is 35/08), OTK-B 2009/5, poz. 393 oraz wyrok TK z 12.01.2010 r. (SK 2/09), OTK-A 2010/1, poz. 1.

⁶⁰ Por. wyrok TK z 13.05.2002 r. (SK 32/01), OTK-A 2002/3, poz. 31.

⁶¹ Wyrok TK z 13.05.2002 r. (SK 32/01), OTK-A 2002/3, poz. 31.

mocności. Wspólnym ich celem jest zapewnienie obywatelom mechanizmu pozwalającego na wzruszenie orzeczeń, które aczkolwiek prawomocne, to okazały się być rażąco wadliwe prawnie. Zasada stabilności prawomocnych orzeczeń nie może przemawiać za brakiem zaskarżalności tylko jednego rodzaju postanowień, tj. w przedmiocie odrzucenia skargi o wznowienie. Ustawodawca zdaje się w sposób nieuzasadniony różnicować pozycję podmiotów dochodzących swoich praw w ramach tego samego postępowania dotyczącego zawsze prawomocnego orzeczenia jedynie w zależności od tego, czy przedmiotem skargi jest takie orzeczenie pierwszej, czy drugiej instancji oraz rodzaju wybranego przez wnioskodawcę nadzwyczajnego środka zaskarżenia.

Również nie ma tak znaczących różnic, jak zdaje się wskazywać SN w uchwale III CZP 53/20, między zaskarżalnym do SN postanowieniem sądu drugiej instancji o odrzuceniu apelacji a takim samym postanowieniem o odrzuceniu skargi o wznowienie. Oba orzeczenia kończą postępowanie zmierzające do merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy, a w sprawach kasacyjnych dodatkowo zamykają drogę do weryfikacji ich poprawności przez SN, mimo że należą do kategorii spraw, które w zwykłym toku podlegają merytorycznej kontroli tego sądu.

7. ZASADA ZUPEŁNOŚCI I SPÓJNOŚCI SYSTEMU PRAWA A PROKONSTYTUCYJNA WYKŁADNIA *PER ANALOGIAM* W ZAKRESIE ISTNIEJĄCEJ LUKI W PRAWIE

Sądy są zobowiązane do bezpośredniego stosowania Konstytucji, gdy „jest to potrzebne i możliwe”⁶², w szczególności poprzez stosowanie tzw. wykładni w zgodzie z Konstytucją (wykładni prokonstytucyjnej⁶³), albowiem „wolę ustawodawcy należy wyklądać tak, by nadać jej racjonalny sens i zapewnić zgodność z zasadami konstytucyjnymi”⁶⁴. Polega ona na wyborze tego kierunku wykładni przepisu spośród „konkurujących”, który jest zgodny z konstytucyjnymi normami i wartościami. Jest to zwłaszcza możliwe poprzez ostrożne odwołanie się do analogii *legis*. Możliwość sięgania do analogii z przepisów dopuszczających zażalenie została powszechnie zaakceptowana tak w doktrynie⁶⁵, jak i w judykaturze. Sąd Najwyższy wielokrotnie bowiem podejmował próby takiej prokonstytucyjnej wykładni poprzez zastosowanie analogii, np. odnośnie do

⁶² Por. postanowienie TK z 22.03.2000 r. (P 12/98), OTK 2000/2, poz. 67, pkt II.1 uzasadnienia.

⁶³ Na temat wykładni prokonstytucyjnej szerzej zob. M. Gutowski, P. Kardas, *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Kilka uwag o kompetencjach sądów powszechnych do bezpośredniego stosowania Konstytucji*, „Palestra” 2016/4, s. 5–30; M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017.

⁶⁴ Zob. uchwała SN z 20.05.2011 (III CZP 14/11), OSNC 2012/1, poz. 2.

⁶⁵ Por. M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 290–293 wraz ze wskazaną tam dalszą literaturą i orzecznictwem; a także B. Bładowski, *Szczególne wypadki dopuszczalności zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1991/3–4, s. 27.

art. 394¹ § 1 pkt 2 k.p.c.⁶⁶ Jak bowiem wskazał w postanowieniu z 2.09.2021 r.⁶⁷, „okoliczność, iż nowela z 1.03.1996 r. nie przewidywała wprost zażalenia na postanowienie sądu odwoławczego (wydane jednak nie w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji) kończące postępowanie w sprawach (...), nie oznacza jeszcze, iż tego rodzaju zażalenie nie jest dopuszczalne, mając na uwadze zasady zupełności i spójności systemu prawnego oraz standardy demokratycznego państwa prawnego”. Zastosowanie tej metody w konkretnej sytuacji wymaga zawsze wnikliwej oceny, „czy istotnie rozważane przypadki mają podobny charakter, z uwzględnieniem przedmiotu konkretnego postanowienia, jego wagi dla stron i fazy postępowania, w której zapada, oraz czy w tym świetle niedopuszczalność zażalenia kolidowałaby z przypisywaną ustawodawcy spójnością ocen na tyle rażąco, że powstają warunki do stosowania analogii”⁶⁸.

Przy określeniu granic dopuszczalności analogii często istotne znaczenie mają argumenty natury konstytucyjnej, na co trafnie zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny w Krakowie w pytaniu prawnym z 21.05.2020 r. (I ACa 541/19) do SN. Konieczność adaptacji regulacji prawnej w procesie jej stosowania do treści wynikających z Konstytucji, prawa unijnego lub innych ponadustawowych źródeł prawa (por. art. 9 i art. 91 ust. 2 Konstytucji) może wymagać skorzystania z analogii i pozajęzykowych metod wykładni w znacznie szerszym zakresie, niż wymaga tego wzgląd na aksjologiczną spójność rozwiązań na poziomie konkretnej ustawy procesowej, zwłaszcza jeśli uprawnienie strony chronione jest na poziomie konstytucyjnym.

W orzecznictwie SN i TK zwracano uwagę na występowanie licznych i ewidentnych luk w prawie w zakresie dotyczącym środków odwoławczych. Zauważył to też projektodawca najnowszej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego, stwierdzając, że celem poszerzenia katalogu postanowień sądu drugiej instancji zaskarżalnych zażaleniem o postanowienia o odrzuceniu skargi wznowieniowej „jest wyeliminowanie luki prawnej, która istnieje w zakresie niemożności zaskarżania powyższych rozstrzygnięć sądu drugiej instancji”⁶⁹. Przepisy zarówno art. 394¹ k.p.c.⁷⁰, jak i jego poprzednika (art. 393¹⁸ § 2 k.p.c.⁷¹) były przedmiotem kontroli konstytucyjnej, zwłaszcza pod kątem ich zgodności z zasadą dwuinstancyjności. Nie dotyczyły wprost problematyki zaskarżalności postanowień o odrzuceniu skargi o wznowienie, lecz innych postanowień

⁶⁶ Por. postanowienie SN z 11.03.2011 r. (II CZ 194/10), LEX nr 785879. W postanowieniu tym SN odwołał się do wcześniej praktyki w podobnych kwestiach, a to do postanowień SN: z 27.04.2001 r. (III CZ 4/01), OSNC 2001/12, poz. 184 oraz z 20.02.2003 r. (I CZ 10/03), LEX nr 78270.

⁶⁷ Postanowienie SN z 2.09.2021 r. (III CZ 21/21), niepubl.

⁶⁸ Uchwała SN z 7.10.2021 r. (III CZP 53/20), OSNC 2022/4, poz. 36.

⁶⁹ Zob. druk nr 2650 Sejmu IX kadencji, pkt I.48, s. 32, 34 uzasadnienia projektu ustawy uchwalonej przez Sejm 26.01.2023 r., <http://orka.sejm.gov.pl> (dostęp 14.02.2023 r.).

⁷⁰ Por. wyrok TK z 31.03.2009 r. (SK 19/08), OTK-A 2009/3, poz. 29.

⁷¹ Por. wyrok TK z 1.02.2005 r. (SK 62/03), OTK-A 2005/2, poz. 11 oraz wyrok TK z 27.03.2007 r. w cytowanej już sprawie SK 3/05.

sądu drugiej instancji, tj. odnośnie do zasądzonych po raz pierwszy kosztów procesu (SK 3/05, SK 10/09⁷²), odmowy zwolnienia od kosztów sądowych (SK 19/08⁷³), wyłączenia sędziego w postępowaniu przed sądem drugiej instancji (SK 38/09⁷⁴) czy też kosztów nieopłaconej pomocy prawnej świadczonej z urzędu (SK 14/13)⁷⁵. Z kolei SN przykładowo w postanowieniu z 11.03.2011 r.⁷⁶ w sprawie dotyczącej zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji co do kosztów procesu wyjaśnił, że: „Przez lukę w prawie rozumie się taki stan, gdy dla konkretnej sytuacji materialno-prawnej, która nie jest prawnie obojętna, ani nie została przez prawodawcę uznana za niepodlegającą unormowaniu prawnemu, nie ma normy prawnej czy to wyraźnej, czy to dającej się wyprowadzić w drodze wykładni. Wyróżnia się analogię z ustawy (*analogia legis*) albo z prawa (*analogia iuris*). Pierwsza z nich polega na tym, że do danego stosunku prawnego lub sytuacji procesowej stosuje się normę prawną, która dotyczy wprawdzie innego, ale podobnego stanu faktycznego, przy czym chodzi o podobieństwo prawne. W drugim przypadku, tj. gdy brak jest normy, która by nadawała się do analogicznego zastosowania, wykorzystanie analogii (z prawa) polega na poszukiwaniu rozstrzygnięcia w ogólnych zasadach obowiązującego porządku prawnego, by w ten sposób zapewnić spójność systemu prawa procesowego”. Istniejący brak przepisu o zaskarżalności postanowienia sądu drugiej instancji o odrzuceniu zażalenia na postanowienie o odrzuceniu rewizji należało, zdaniem SN, wypełnić przez zastosowanie analogii *iuris*. „Nie można mówić o racjonalności i logiczności oraz spójności systemu prawnego, który z jednej strony przewiduje kontrolę kasacyjną orzeczenia sądu drugiej instancji co do istoty sprawy, ale z drugiej strony nie dopuszcza już takiej kontroli postanowienia zamykającego drogę do wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia co do istoty sprawy, które gdyby zostało wydane podlegałoby zaskarżeniu kasacją”⁷⁷.

Rolą prawodawcy w dziedzinie prawa procesowego jest tworzenie norm prawnych umożliwiających sprawne rozwiązywanie konfliktów powierzonych sądom, w sposób zapewniający realizację standardów prawa do rzetelnego procesu. W uchwale z 1.07.2021 r. (III CZP 36/20) SN zwrócił uwagę na niski poziom legislacyjny nowelizacji procedury z 4.07.2019 r., która miała przyspieszyć i usprawnić postępowania sądowe w sprawach cywilnych, a w rzeczywistości doprowadziła do powstania wielu wątpliwości interpretacyjnych⁷⁸. Obecny niejasny stan regulacji zaskarżania orzeczeń drugiej instancji kończących po-

⁷² Wyrok TK z 9.02.2010 r. (SK 10/09), OTK-A 2010/2, poz. 10.

⁷³ Wyrok TK z 31.03.2009 r. (SK 19/08), OTK-A 2009/3, poz. 29.

⁷⁴ Wyrok TK z 2.06.2010 r. (SK 38/09), OTK-A 2010/5, poz. 46.

⁷⁵ Wyrok TK z 22.10.2013 r. (SK 14/13), OTK-A 2013/7, poz. 100.

⁷⁶ Postanowienie SN z 11.03.2011 r. (II CZ 194/10), LEX nr 785879.

⁷⁷ Por. postanowienie SN z 2.09.2021 r. (III CZ 21/21), niepubl.

⁷⁸ Jako egzemplifikację kiepskiej jakości wprowadzonych w 2019 r. zmian procedury cywilnej wskazano w niej siedem wcześniejszych uchwał SN wyjaśniających rozumienie nowych przepisów, a to: III CZP 14/20, III CZP 17/20, III CZP 19/20, III CZP 22/20, III CZP 26/20, III CZP 94/20, III CZP 1/21.

stępowanie w sprawie, moim zdaniem, niewątpliwie jest wynikiem kolejnego przeoczenia (pominięcia) legislacyjnego. Podobne stanowisko zaprezentował RPO w piśmie procesowym z 4.11.2022 r. przed TK w sprawie SK 81/22⁷⁹ dotyczącej braku zaskarżalności postanowienia sądu odwoławczego (właściwie referendarza w sądzie odwoławczym – art. 118 u.k.s.c.⁸⁰) o odmowie zwolnienia od opłaty od apelacji, gdy wniosek w tym zakresie wniesiono łącznie z apelacją. Braki w zakresie zaskarżalności należy kwalifikować jako typową lukę w prawie, która powinna być usunięta właśnie za pomocą instytucji analogii wypełnianej w drodze wnioskowania *a fortiori*. Wszelkie luki ustawy w granicach dopuszczalnych odpowiednimi regułami interpretacyjnymi zgodnie z konstytucyjną zasadą państwa prawnego powinno uzupełniać orzecznictwo sądowe⁸¹. Zastosowanie wykładni *a fortiori* typu *a maiori ad minus* (z większego na mniejsze)⁸² prowadzi do wniosku, że skoro zażalenie przysługuje na postanowienia sądu drugiej instancji w mniej istotnych kwestiach pomocniczych (wręcz incydentalnych) i „służebnych” wobec postępowania merytorycznego określonych w art. 394² § 1¹ k.p.c., to tym bardziej przysługuje ono w sprawach znacznie ważniejszych, a więc na postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie.

Podobny argument znajduje oparcie w zestawieniu postanowień o odrzuceniu skargi wznowieniowej wydanych przez sąd pierwszej i drugiej instancji. Skoro w sprawach zakończonych orzeczeniem sądu niższej instancji przysługuje zażalenie na odrzucenie skargi o charakterze dewolutywnym i suspensywnym (art. 394^{1b} k.p.c.), to tym bardziej w sprawach znacznie ważniejszych, bo zakończonych orzeczeniem sądu drugiej instancji, nie może zabraknąć podobnego środka zaskarżenia. Brak jest argumentu natury aksjologicznej, który sprzeciwiałby się istnieniu zażalenia w sprawach ważniejszych, skoro przysługuje ono w odniesieniu do spraw mniej ważnych. Taka argumentacja znajduje oparcie w zasadzie spójności i zupełności systemu prawa⁸³, która nakazuje, aby postanowienia sądu drugiej instancji jako znacznie ważniejsze, niż te określone obecnie w art. 394² § 1¹ k.p.c., były zaskarżalne co najmniej zażaleniem poziomym. Nie bez znaczenia jest także i ta okoliczność, że zażalenie takie przysługiwało przez prawie dwie dekady XXI wieku. Zasadny wydaje się być zatem pogląd, że na postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania w sprawach „kasacyjnych”, podobnie jak na inne „postanowienia kończące postępowanie w sprawie”, powinno służyć zażalenie dewolutywne do SN poprzez zastosowanie *per analogiam* art. 394¹ § 1 k.p.c., natomiast na podobne

⁷⁹ Pismo RPO z 4.11.2022 r., znak: IV.511.437.2022.BB, pkt IX, www.ipo.trybunal.gov.pl (dostęp: 4.02.2023 r.).

⁸⁰ Ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1125).

⁸¹ Por. wyrok NSA z 22.10.1997 r. (I SA/Gd 150/96), LEX nr 31843.

⁸² Przykłady wnioskowania *a maiori ad minus* zob. L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 334–339.

⁸³ Por. cytowane postanowienie SN z 2.09.2021 r. (III CZ 21/21), niepubl.

orzeczenia, ale wydane w sprawach „niekasacyjnych” (mniej ważnych) powinno przysługiwać zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przy wykozystaniu w tym przypadku analogii z art. 394² § 1¹ k.p.c. Dlatego też krytycznie należy ocenić ostatnią propozycję projektodawcy ustawy kreującą w tym przypadku jedynie zażalenie poziome.

Na szczególne znaczenie „postanowień kończących postępowanie w sprawie” zwrócił niedawno uwagę SN w cytowanym już postanowieniu z 21.01.2022 r. (III CZP 10/22), stwierdzając, że „charakter tych postanowień i ich znaczenie dla stron uzasadnia przyjęcie dewolutywnego modelu zażalenia, jako zapewniającego wyższy standard kontroli odwoławczej”.

8. ZASKARŻALNOŚĆ POSTANOWIEŃ O ODRZUCENIU NADZWYCZAJNYCH ŚRODKÓW ZASKARŻENIA

Od prawomocnych orzeczeń co do istoty sprawy przysługują cztery różne rodzaje skarg nadzwyczajnych: skarga kasacyjna (art. 398¹ i n. k.p.c.), skarga o wznowienie (art. 399 i n. k.p.c.), skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ i n. k.p.c.) oraz skarga przewidziana w art. 89 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym⁸⁴. Wybór danego środka zaskarżenia należy do strony, przy czym brak jest przepisów uzależniających wniesienie konkretnych skarg od uprzedniego wyczerpania przez stronę któregoś z jej rodzajów, np. pierwszeństwa skargi kasacyjnej. Należy też zauważyć, że ustawodawca w art. 398¹ § 1 k.p.c. przewidział kontrolę kasacyjną SN nad jeszcze innymi postanowieniami sądu drugiej instancji „kończącymi postępowanie w sprawie”, tj. w przedmiocie odrzucenia pozwu albo umorzenia postępowania.

We wszystkich wskazanych powyżej przypadkach, z wyjątkiem skargi o wznowienie, *expressis verbis* przewidziano możliwość zaskarżenia zażaleniem do SN postanowienia sądu drugiej instancji o odrzuceniu danego rodzaju skargi (art. 394¹ § 1 k.p.c., z tym że w odniesieniu do skargi z art. 89 ustawy o SN przepis ten ma zastosowanie na podstawie art. 95 pkt 1 ustawy o SN). Zupełnie niezrozumiale jest zatem pominięcie podobnej regulacji jedynie w odniesieniu do orzeczenia o odrzuceniu skargi o wznowienie, skoro w okresie od 2000 do 2019 r. postanowienie takie było tak samo zaskarżalne, jak odrzucenie pozostałych skarg nadzwyczajnych. Funkcje każdej z tych skarg są bardzo zbliżone, wszystkie zmierzają do zapewnienia SN kontroli tych przypadków blokady dostępu do tego sądu, które wiążą się z jego działalnością orzeczniczą. Rację ma więc Trybunał Konstytucyjny, gdy twierdzi, że konieczne jest „stworzenie mechanizmu, w ramach którego Sąd Najwyższy nie tyle rozpoznaje merytorycznie sprawę, ile kontroluje sąd drugiej instancji, czy wydanym postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie nie narusza prawa, a w razie stwierdzenia takiego naruszenia, z reguły «kasuje» takie postanowienie”⁸⁵.

⁸⁴ Ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825).

⁸⁵ Wyrok TK z 12.01.2010 r. (SK 2/09), OTK-A 2010/1, poz. 1, pkt 5.5.2.1 uzasadnienia.

Wszelkie postanowienia proceduralne, które odnoszą się do szeroko rozumianych wolności, praw człowieka i obywatela powinny podlegać zaskarżeniu⁸⁶, dotyczy to także postanowień w przedmiocie odrzucenia *a limine* skargi o wznowienie. Jest tak także mimo nowego brzmienia art. 394¹ § 1 k.p.c. i art. 394² k.p.c., nawet bowiem zamknięty katalog postanowień zaskarżalnych zażaleniem nie wyklucza istnienia środków zaskarżenia, co da się uzasadnić wykładnią odwołującą się do analogii *legis* lub *iuris*.

Teoretycznie można rozważać co najmniej trzy różne środki zaskarżenia postanowienia o odrzuceniu skargi wznowieniowej: a) zażalenie do SN w sprawach kasacyjnych; b) zażalenie poziome do innego składu sądu drugiej instancji w sprawach niekasacyjnych, oraz c) skargę kasacyjną (w sprawach kasacyjnych). Ta ostatnia mogłaby przysługiwać na podstawie stosowanego *per analogiam* art. 398¹ § 1 k.p.c. jak na postanowienie w przedmiocie odrzucenia pozwu (zaskarżalne skargą kasacyjną), skoro zgodnie z art. 406 k.p.c. do postępowania ze skargi o wznowienie stosuje się odpowiednio przepisy o postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, a skarga o wznowienie powinna czynić zadość warunkom pozwu (art. 409 k.p.c.). W uchwale SN z 22.01.1998 r. (III CZP 69/97)⁸⁷ wyraźnie wskazano podobieństwo skargi o wznowienie postępowania do samego pozwu, a w konsekwencji uznano, że skoro zażalenie przysługuje na zarządzenie przewodniczącego o zwrocie pozwu, to podobnie przepis art. 394 § 1 pkt 1 k.p.c. powinien znaleźć zastosowanie w drodze analogii do zarządzenia o zwrocie skargi o wznowienie. Ten kierunek wykładni został jednak, moim zdaniem, błędnie odrzucony w orzecznictwie⁸⁸.

9. ZASADA SPRAWIEDLIWOŚCI PROCEDURALNEJ

Wynikająca z art. 78 i art. 176 ust. 1 Konstytucji zasada sprawiedliwości proceduralnej jest „wartością samą w sobie”⁸⁹, a niezwykle ważnym jej elementem jest „wymóg takiego ukształtowania procedury sądowej, aby istniało jak największe prawdopodobieństwo uzyskania rozstrzygnięcia zgodnego z prawem i opartego na prawdziwych ustaleniach faktycznych”⁹⁰. Zasada ta jest odzwierciedleniem konstytucyjnie zagwarantowanego prawa do sądu. Obejmuje też nakaz ustanowienia takich rozwiązań proceduralnych, które zapewnią jednostce adekwatną ochronę przed prawomocnymi orzeczeniami, obciążonymi szczególnie poważnymi wadami i naruszającymi wartości konstytucyjne. Dotyczy to wszystkich etapów postępowania sądowego, w tym także postępowania

⁸⁶ M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność...*, s. 177.

⁸⁷ OSNC 1998/7–8, poz. 111.

⁸⁸ Por. postanowienia SN: z 8.07.2022 r. (III CZ 248/22), niepubl. i z 8.11.2018 r. (III UK 221/17), LEX nr 2575539.

⁸⁹ Zob. wyrok TK z 2.10.2006 r. (SK 34/06), OTK-A 2006/9, poz. 118.

⁹⁰ Por. wyrok TK z 21.07.2009 r. (K7/09), OTK-A 2009/7, poz. 113.

nadzwyczajnych: wznowieniowego czy też kasacyjnego⁹¹. Do najistotniejszych wymogów rzetelnej i sprawiedliwie ukształtowanej procedury należy możliwość weryfikacji orzeczeń sądu pod względem ich zgodności z prawem, a więc ustanowienie mechanizmów zapobiegających dowolności i arbitralności sądu poprzez wprowadzenie odpowiednich środków kontroli orzeczeń⁹². Każdej stronie procesu należy bowiem zapewnić odpowiedni i skuteczny mechanizm ochrony jej uprawnień procesowych, zmniejszając do minimum ryzyko wystąpienia pomyłek sądowych, które przecież są normalnym efektem działalności i niedoskonałości ludzkiej natury.

10. PODSUMOWANIE

Gdyby zaakceptować stanowisko zaprezentowane przez SN w sprawie III CZP 53/20 i stosować wyłącznie wykładnię literalną, to poza kontrolą zażaleniovą znalazłyby się prawie wszystkie postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, w tym także te wskazane na wstępie niniejszego opracowania, jak np.: odrzucające wniosek strony o doręczenie odpisu wyroku z uzasadnieniem w celu wniesienia skargi kasacyjnej, odrzucające zażalenie na postanowienia o odrzuceniu skargi kasacyjnej czy też o odmowie zwolnienia od opłaty sądowej od apelacji. Wylimitowanie możliwości ich zaskarżania z pewnością nie było celem nowelizacji z 2019 r., skoro niewątpliwie dotyczą one podmiotowych i istotnych procesowych praw strony.

Podsumowując, należy stwierdzić, że procedura cywilna powinna odpowiadać zarówno wymogom sprawiedliwości proceduralnej, jak i spójności oraz zupełności całego systemu prawnego. Prawo do zaskarżenia orzeczenia stanowi istotny element prawa do sądu, a brak możliwości zaskarżenia orzeczenia pozostaje „sprzeczne z zasadą demokratycznego państwa prawnego”⁹³. Ochrona praw procesowych stron powinna być pełna i zmierzać do usunięcia skutków zaistniałego bezprawia władzy sądowniczej. Obowiązkiem sądów jest więc stosowanie prawa jako pewnej całości, a nie tylko pewnych wyizolowanych jego fragmentów, dla których reszta regulacji pozostaje jedynie tłem. Według Dworkinowskiej doktryny spójności prawa tylko całościowe i wszechstronne pojmowanie poszczególnych instytucji prawnych w ich całym otoczeniu normatywnym pozwala dokonać właściwej wykładni prawa gwarantującej jednostce pełną ochronę jej praw⁹⁴. Właściwa procedura powinna wykluczyć jakkolwiek arbitralność rozstrzygnięcia sądu poprzez zapewnienie weryfikacji jego poprawności. Brak środka zaskarżenia na wydawane jednoosobowo i na posiedzeniu niejawnym postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania nie spełnia minimalnego standardu pra-

⁹¹ Por. wyrok TK z 30.05.2007 r. (SK 68/06), OTK-A 2007/6, poz. 53.

⁹² Por. wyrok TK z 31.03.2009 r. (SK 19/09), OTK-A 2009/3, poz. 29.

⁹³ Zob. wyrok TK z 2.10.2006 r. (SK 34/06), OTK-A 2006/9, poz. 118.

⁹⁴ R. Dworkin, *Imperium prawa*, Warszawa 2022, s. 356–367.

worządności i sprawiedliwości proceduralnej. Tym bardziej że postanowienie takie nie jest uzasadniane ani z urzędu, ani na wniosek strony, co powoduje, że orzeczenie takie wymyka się całkowicie spod jakiegokolwiek kontroli sądowej.

Dlatego też należy opowiedzieć się za koniecznością istnienia środka zażalenia w postaci zażalenia na postanowienie sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania, dewolutywnego (a więc do Sądu Najwyższego) w sprawach kasacyjnych, a pozostałych sprawach do innego składu sądu drugiej instancji rozpoznawanego jako tzw. poziomego zażalenia. Uwagi poczynione na gruncie instytucji odrzucenia przez sąd drugiej instancji skargi o wznowienie postępowania mogą znaleźć odpowiednie zastosowanie wobec wszystkich postanowień sądu odwoławczego kończących postępowanie w sprawie. Istnieje zgodność opinii, że procedura cywilna powinna być tak ukształtowana, by zapewnić „aż” kontrolę instancyjną (weryfikację przez sąd wyższej instancji) orzeczeń zapadających „w sprawie”, a więc odnośnie do postanowień kończących postępowanie w sprawie⁹⁵, oraz „tylko” procedurę ich weryfikacji przez inny podmiot (np. inny skład tego samego sądu) mniej istotnych postanowień zapadających w kwestiach ubocznych i incydentalnych wobec głównego przedmiotu postępowania⁹⁶.

De lege ferenda w celu zapewnienia skutecznego mechanizmu ochrony procesowych uprawnień strony należy postulować nowelizację nowego art. 394² § 1¹ k.p.c. poprzez dodanie na początku tego przepisu sformułowania podobnego do klasycznego zawartego w art. 394 § 1 k.p.c., a mianowicie że: „Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienia tego sądu kończące postępowanie w sprawie, z zastrzeżeniem spraw kasacyjnych, a ponadto na postanowienia tego sądu, których przedmiotem jest: ...”. Z kolei odnośnie do spraw tzw. kasacyjnych ustawodawca powinien rozważyć przywrócenie uchylonego 394¹ § 2 k.p.c. w niezmienionym brzmieniu, względnie zmianę art. 394¹ § 1 k.p.c. poprzez wyraźne objęcie jego zakresem także postanowienia sądu drugiej instancji o odrzuceniu skargi o wznowienie. Przesądzenie tej kwestii powinno rozwiązać wszelkie powstające na tym tle nieporozumienia. Okazją do tego może być przygotowany przez Rządowe Centrum Legislacji projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw uchwalonej przez Sejm 26.01.2023 r.⁹⁷, który przewiduje zaskarżalność omawianego postanowienia wyłącznie zażaleniem poziomym poprzez nadanie nowego brzmienia § 1 w art. 394² k.p.c.: „Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji przysługuje na postanowienie tego sądu o odrzuceniu

⁹⁵ Por. postanowienie SN z 21.01.2022 r. (III CZP 10/22).

⁹⁶ M. Romańska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, teza 14 do art. 394 k.p.c.

⁹⁷ Druk nr 2650 Sejmu IX kadencji, <https://orka.sejm.gov.pl> (dostęp 14.02.2023 r.); druk nr UD-156, <https://legislacja.rcl.gov.pl> (dostęp: 14.02.2023 r.) wraz z licznymi opiniami, w tym m.in. opinią z 26.11.2021 r. Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów.

apelacji, postanowienie o odrzuceniu skargi o wznowienie postępowania i postanowienie o umorzeniu postępowania wywołanego wniesieniem apelacji.”⁹⁸

ABSTRACT

dr Józef Forystek

The author is an advocate (District Bar Association in Krakow), a judge of the Higher Disciplinary Court of the Bar.

The appealability of the second instance court's ruling dismisses the application for reopening proceedings after the 2019 amendments to the Code of Civil Procedure

The author is critical of the case law which excludes the existence of an appeal against the ruling of the court of second instance, which formally concludes the proceedings in the case, including a ruling which dismisses the application for reopening proceedings. In case of collision between the postulate of stability of final judgments and the rule of law, the former should give way to the latter. In the author's opinion, a procedure which, on the one hand, provides for the review of less important (ancillary) formal rulings of the court of second instance and, on the other hand, does not allow for a similar one with respect to more important rulings that conclude the proceedings in the case, contradicts the rationality and coherence of the entire legal system. The author advocates the admissibility, by analogy, of a devolutive appeal (to the Supreme Court) against the ruling of the second instance court dismissing the application for reopening proceedings in the so-called cassation cases, and in other cases – to a different panel of the second instance court. In terms of desirable legislative amendments, he postulates restoration of the repealed Article 3941(2) or a modification of Article 3942(11) of the Polish Code of Civil Procedure.

Keywords: *Polish Code of Civil Procedure, appeal, reopening of civil proceedings, appeal against a ruling of the court of second instance, rulings which conclude or do not conclude proceedings in a case*

dr Józef Forystek

ORCID:0000-000302726-2396; e-mail: jozef.forystek@forystek.pl

Autor jest adwokatem (Izba Adwokacka w Krakowie) i sędzią Wyższego Sądu Dyscyplinarnego Adwokatury.

⁹⁸ Druk nr 2650 Sejmu IX kadencji z 27.09.2022 r., pkt 48.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Bładowski Bogdan**, *Szczególne wypadki dopuszczalności zażalenia w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1991/3–4
- Dworkin Ronald**, *Imperium prawa*, Warszawa 2022
- Gutowski Maciej, Kardas Piotr**, *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Kilka uwag o kompetencjach sądów powszechnych do bezpośredniego stosowania Konstytucji*, „Palestra” 2016/4
- Gutowski Maciej, Kardas Piotr**, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017
- Manowska Małgorzata**, *Etapy badania skargi o wznowienie postępowania (wybrane zagadnienia)*, „Przegląd Sądowy” 2004/11–12
- Manowska Małgorzata**, *Wznowienie postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2008
- Michalska-Marciniak Monika**, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Glosa do wyroku TK z 9.02.2010 r. (SK 10/09)*, „Polski Proces Cywilny” 2011/3
- Morawski Lech**, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002
- Obreński Robert**, *Pojęcie postanowień kończących postępowanie w sprawach cywilnych*, „Przegląd Sądowy” 1999/11–12
- Paduszyński Piotr**, *Zagubiona w reformach. Sprawiedliwości ani nie widać, ani się o niej nie mówi*, „Rzeczpospolita” z 19.07.2022 r.
- Romańska Marta**, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, red. T. Zembruski, Warszawa 2020
- Walasiak Marcin**, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013
- Zembruski Tadeusz**, *Dopuszczalność zażalenia (w:) System prawa procesowego cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013
- Zembruski Tadeusz**, *Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji (uwagi na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego)*, „Przegląd Sądowy” 2007/9